
L'orgue a Castelló d'Empúries

Per IRENE COLOMER i FONT*

III PREMI DE RECERCA
ALBERT COMPTE -
HISTÒRIA DE LA MÚSICA

AIEE, Figueres, 37(2004), pàg. 373-403

* Alumne de l'IES de Castelló d'Empúries.

1. L'ORGUE, EL REI DELS INSTRUMENTS

L'orgue és un instrument polifònic de vent, proveït d'un o més teclats, el so del qual és causat per tubs labials o de llengüeta. L'aire necessari per a fer-los sonar és aportat a través d'un mecanisme que està sota el control de l'organista.

1.1. Etimologia

El terme orgue prové del grec *órganon*, que primer significava “instrument” i més tard prengué el sentit “d'instrument de música”. Passà al llatí amb el nom d'*organum*. Fins a l'alta edat mitjana també se'l coneixia amb el nom d'*hydraulus*, pel fet de necessitar aigua per al seu funcionament. En català ha pres la forma orgue, però, a causa de la pluralitat dels seus cossos sonors, o bé per influència francesa, el català antic l'anomenava en plural: els òrguens, els orgues o les orgues. Fins fa ben poc, aquest femení plural no ha tingut cap més valor que el literari.

1.2. Estructura física

Una descripció general de l'orgue, veritable organisme complex, permet distingir-hi:

Un cos constituït per moltes parts disposades en diversos plans horitzontals o verticals. Cada part rep el nom de cos d'orgue. Cada cos és format per un conjunt de jocs que tenen una entitat tímbrica pròpia i que

exerceixen una funció determinada. Així, es pot parlar del cos de l'orgue major, del pedal, de la cadireta, del recitatiu, de l'eco, etc. Hi ha tants cossos com teclats. Per tant, a l'orgue de Castelló d'Empúries hi ha cinc cossos.

Una cara: la façana. Aquesta és la part decorativa de l'instrument. Està situada en el lloc més visible i està composta generalment per una gran caixa que emmarca diverses agrupacions de tubs en seccions i altituds proporcionades i disposats a diverses alçades. Cada instrument presenta una fisonomia pròpia que permet, generalment, detallar la seva estructura i riquesa interiors i/o l'època de la seva construcció. Els tubs del flautat major o principal, com a joc fonamental, solen col·locar-se a la façana de l'orgue en posició vertical. Altres jocs, com la llengüeteria de batalla, es col·loca horitzontal a la façana.

Llengüeteria de batalla (trompeteria).

Tubs del flautat major o principal.

L'orgue de Castelló es va construir en una època en la qual l'ornamentació de la façana havia experimentat un procés d'embelliment: es pintava primorosament la fusta de la caixa, s'embellia amb figures de músics, d'àngels, etc.

Un cervell: la consola. Comprèn els diversos teclats manuals i el pedaler, a més dels tiradors o plaquetes de registre que corresponen als diferents timbres o nombre de jocs que té l'instrument. També hi ha les combinacions⁽¹⁾ i els acoblaments⁽²⁾ entre els diversos teclats manuals i d'aquests amb el pedal, i eventualment les combinacions fixes o lliures dels mateixos registres.

Un sistema nerviós: la transmissió. Aquest sistema transmet el moviment dels dits sobre les tecles vers l'interior de l'instrument fins a l'obertura de la ventallola, dins el salmer, que fa entrar l'aire a l'interior del tub i produeix, així, el

1. No és possible fer combinacions (preselecció de timbres) a l'orgue de Castelló d'Empúries.

2. Els acoblaments uneixen la sonoritat dels teclats entre si, o bé la dels teclats amb el pedaler. Permeten accionar registres de diferent teclat simultàniament (en els orgues de tracció mecànica, com el de Castelló, es pot comprovar com s'enfonsen les tecles dels teclats acoblats quan es toca només en un d'ells).

Traccions dels diferents teclats.

to i el timbre prèviament determinats en funció del registre⁽³⁾ o registres escollits i de les tecles polsades.

Un sistema respiratori i circuladori de l'aire: la manxa, els portavents i els salmers o secrets. Tots aquests elements constitueixen un conjunt de pulmons que, alimentats per una manxa, nodreixen i reparteixen l'aire a la pressió i quantitat necessàries per a l'alimentació dels tubs, col·locats sobre el salmer de cada cos de l'orgue.

Pesos sobre la manxa per regular la pressió de l'aire.

– La manxa: l'orgue sona per mitjà de l'aire que entra a pressió en els tubs. L'aire s'aconsegueix comprimir mitjançant una manxa. La manxa en l'orgue és un aparell que recull aire, el comprimeix i l'inserta en els tubs a través del secret. A sobre d'aquesta es col·loquen uns pesos per regular la pressió de l'aire. La pressió ha de ser sempre constant, encara que s'utilitzin diferents quantitats d'aire.

– El secret és una caixa de fusta, de forma rectangular i de poca altura, anomenada caixa de distribució. Cada teclat i el pedal té el seu propi secret o caixa de distribució. Cap al secret convergeixen totes les tecles i tots els registres de la consola i els conductes de vent de les manxes. El sistema de secret a l'orgue de Castelló d'Empúries (orgue de tracció mecànica⁽⁴⁾) és el "sistema de correderes". Aquest sistema és el més utilitzat en els orgues antics. A la part inferior del secret hi ha una "caixa de pressió de l'aire": és una caixa rectangular que rep l'aire que ve de les manxes a pressió. Immediatament a sobre d'aquesta caixa es troba la "caixa de canals". Aquesta caixa de canals està dividida per una sèrie de corredors anomenats "canals", cada un dels quals es pot comunicar amb la caixa

3. Els registres són tiradors de fusta disposats a cada costat dels teclats i que porten escrit un nom que indica l'efecte que produeixen en accionar-los. També solen estar numerats, sobretot en els orgues grans amb molts registres (com és el cas de l'orgue de Castelló), per facilitar les anotacions de registració. A més, porten un número seguit d'apòstrof (8', 4', etc.) per indicar l'altura sonora del joc que posen en funcionament.

4. La transmissió en la tracció mecànica es realitza per mitjà de barnilles fines de fusta, que en baixar o pujar les tecles es mouen i, connectant amb altres mecanismes de transmissió, obren o tanquen les vàlvules del secret. La tracció és el mitjà de comunicació entre la consola i els secrets. Transmet els moviments de l'organista sobre les tecles fins a les vàlvules del secret.

Els secrets abans de ser col·locats a l'orgue.

Els secrets nous ja col·locats en el seu emplaçament.

de pressió per mitjà d'una vàlvula que és accionada per una tecla. Uns forats practicats a sobre de la caixa de canals sostenen els tubs. Per aquests forats, que posen els tubs en comunicació amb els canals, resten obturats mentre no s'estira un registre. Cada registre està connectat a una “corredera”, o sigui un llistó de fusta amb una fila de forats que coincideixen amb els forats de la tapa de la caixa de canals i controla un joc de l'orgue. Les correderes són mòbils: llisquen de forma que, quan s'estira un registre, els forats de la corredera coincideixen amb els de la caixa de canals i permeten que, en baixar les tecles i obrir-se les corresponents vàlvules, entri l'aire en els tubs i soni.

Un sistema vocal: els tubs. Els tubs són elements sonors multiformes, de mides i proporcions molt variades, configuren la varietat, la potència, la riquesa, la bellesa i l'amplitud sonora de l'instrument. Els tubs poden ser un cilindre metàl·lic o de fusta que conté la columna d'aire. Aquesta columna d'aire vibra en insertar vent a la part inferior del tub i produeix so. L'oïda distingeix en el so tres qualitats principals anomenades “altura” (qualitat que volem expressar quan diem que un so és més agut o més greu que un altre), “intensitat” (des del punt de vista psicològic, és la qualitat que volem expressar quan diem que un so és més fort o més dèbil que un altre) i “timbre” (qualitat que permet diferenciar dos sons d'igual altura i intensitat, però de diferent procedència). Cada tub de l'orgue produeix un so únic. Són necessaris, per tant, tants tubs com notes té el teclat. A més, cal destacar que els tubs de l'orgue canten sempre en la mateixa intensitat i que la freqüència del tub sonor varia amb la temperatura.

1.3. Estructura sonora

En l'estructura sonora de l'orgue s'han de tenir en compte la distribució de jocs⁽⁵⁾ i de teclats, la síntesi dels jocs de principals, la síntesi de les flautes, els jocs de talla estreta i la llengüeteria.

5. El “joc de l'orgue” és una filera de tubs de mida diferent, però de la mateixa forma, intensitat i timbre, que corresponen a la sèrie cromàtica de tecles en tota l'extensió del teclat.

1.4. Història i estils

Atesa la immensa complexitat a la qual, al llarg dels seus vint-i-dos segles i escaig d'història, s'ha arribat en la factura de l'orgue –estils propis de cada nació, genuïnitat pròpia de cada orguener o escola d'orgueneria, etc.–, es fa difícil d'establir una visió global, completa i exhaustiva de la seva evolució històrica.

2. 1420 EL PRIMER ORGUE DE LA CATEDRAL DE CASTELLÓ

La música constitueix un accessori més entre els que contribueixen a donar solemnitat a la litúrgia i el protocol de l'Església, a més de causar edificació entre els fidels. És un accessori amb connotacions de sumptuositat i, per tant, representa un apartat important en el seu moviment econòmic. La capella musical esdevé l'escola de música de la ciutat i el focus per on arriben al nucli de població les noves tendències musicals, tant de la resta del país com de l'estranger. Contribuïa a l'esplendor del culte l'element musical, reforçat per instruments de l'època, principalment per l'orgue.

Durant la primera meitat i part de la segona del segle XV es produí el gran moment de l'art sumptuari a l'església de Santa Maria de Castelló d'Empúries.

La primera notícia documentada⁽⁶⁾ que actualment tenim de l'existència d'un orgue a l'església de Santa Maria és de l'any 1420. El 3 de març d'aquest any el mestre orguener barceloní Alfons Gonçal –Gonçal Alfons en els documents– cobra diferents quantitats a compte d'una suma total per haver construït un orgue destinat a l'esmentada església. Ignoro l'estructura que tindria aquest orgue per no disposar del contracte del mateix instrument –ben segur perdut com tants d'altres documents– on, com és de suposar, se n'especificarien les característiques. Amb tot, hom pot suposar, no sense fonament, que seguiria amb molta probabilitat una composició i distribució instrumental molt semblant a la de l'orgue del monestir dels dominics de la ciutat de Barcelona, obrat pel mateix mestre orguener, i que havia de servir de pauta per realitzar, tres anys més tard –1423–, l'orgue del convent de Sant Domènec de Girona.⁽⁷⁾

Coneixem, en canvi, els artesans que intervingueren en l'execució del moblatge de fusta, els fusters castellanins Pere Cugunyada, Jaume Oliver i Anton Rovira. Seguint el model esmentat, el conjunt de l'orgue tindria molt probablement la forma de castell amb tres torres. La decoració anà a càrrec del pintor també castellaní Mateu Codony.

6. PUJOL i CANELLAS, Miquel, "La música i el cant durant els segles XIV al XVII a Castelló d'Empúries", a *Catàleg de l'exposició Castelló d'Empúries i la Música*. Ajuntament de Castelló. Gràfiques Canigó, 1990.

7. També era obra del mestre Triay, però tampoc n'he trobat cap estudi publicat.

També sabem del beneficiat Miquel Dalmau, el qual exercí d'organista durant la dècada 1470-1480. Anava a càrrec del municipi el pagament de 20 sous "per fer sonar els orguens", quantitat que unida a la renda del benefici resultava un salari congru. Miquel Dalmau figura com a doctor en lleis en un instrument jurídic del 13 d'abril de 1486, en què el jove rei Ferran atorga el perit orguener de la seu de Girona l'any 1489, mossèn Pau Rossell, autorització pel cobrament de certes quantitats que l'Administració li devia. Tanmateix podria tractar-se d'un prevere organista graduat en lleis.

A la darrerria del segle XV, urgia la reparació de l'orgue. Amb aquesta finalitat fou contractat el mestre orguener francès Durban. Ignorem l'eficàcia d'aquesta reparació, ja que poc temps després –1494– intervingué en l'obra de l'orgue un dels artifexs més notables de Catalunya, l'orguener Armenter Broca, urgellès oriünd de Bagà. De la importància d'aquest mestre cal dir que fou l'autor dels orgues construïts a la darrerria del segle XV a la Bisbal i a les seus d'Urgell i Girona, i així mateix restaurà el del convent dels dominics d'aquesta darrera ciutat. Sembla que els treballs a Castelló d'Empúries durarien almenys uns dos anys, ja que el 16 de juliol de 1496 consta que arrenda al preu de 90 lliures els rèdits de la Caritat. D'altra banda, en un full solt sense data, però que pel context correspon a aquests mateixos anys, cobra, amb autorització del bisbe, de part dels administradors de la confraria dels paraires, 32 lliures que es trobaven dipositades a la caixa de la tresoreria. Cal observar que en aquest document en lloc d'orguener és anomenat organista.

Intervingué en els treballs de col·locació del nou orgue el picapedrer francès Esteve Marigot, que el 1494 cobrà 8 lliures 15 sous barcelonesos per l'edificació d'una arcada de suport i una paret, juntament amb altres treballs destinats a l'esmentat orgue.

Es tractaria, per tant, com semblen suggerir aquests darrers treballs, de l'emplaçament definitiu de l'orgue. Aquest substituiria l'anterior probablement transportable o indègudament instal·lat, que a la vegada hauria substituït els primitius que eren portàtils o simplement de mà, ja que la música sagrada a veus, de què des del principi havia estat dotada l'església de Santa Maria, suposa l'existència de l'orgue com a instrument.

Un altre organista d'aquesta època que encavalca el segle XVI és Sebastià Gergens. D'ell sabem que era un simple beneficiat de la nostra església, que havia rebut la tonsura per tal d'obtenir el benefici, d'acord amb el que s'acostumava en aquella època.

Però, si bé és interessant tenir notícia de l'instrument musical utilitzat, l'orgue, com també el nom de les persones que el tocaven, no ho és menys, al nostre parer, conèixer les obligacions que comportava l'ofici d'organista. Per un contracte del 16 de juliol de l'any 1512, sabem que l'obtentor de dit benefici es comprometia –tradueixo directament del llatí– "a tocar l'orgue tots els diumenges i en dies i hores tan festius com ferials, tal com és costum de tocar l'orgue a les esglésies catedrals –*quibus in cathedralibus ecclesiis solitum et moris est organa sonari*–, i així mateix a les *completes* dels dissabtes i durant la missa, com també tots els dies ressenyats en la *Consuetu*".

3. SEGLES XVI I XVII. L'ORGUE DEL MESTRE TRIAY

Encara es té coneixement documental de la continuïtat de l'orgue en la notícia d'un òbit⁽⁸⁾ ocorregut el 28 de setembre de 1666 en el que es paguen “*sinch sous ans dits a l'organista i al manxedor*”. De les darreries d'aquest segle és la significativa notícia de la necessitat de “*fer l'orga de la dita isglesia*”. El dia 17 de març de 1685, davant del notari públic Miquel Pastell, de la vila de Castelló, se signà el contracte de construcció d'aquest instrument musical entre tres parts ben definides: els còsols de la universitat –Carles Bonany, Pere Gibert i Antoni Horllais–, els obrers de dita església –Pere Ferrer i Joan Elies– i el frare trinitari i mestre orguener Bartomeu Triay.⁽⁹⁾ Aquest document es conserva a l'Arxiu Històric de Girona dins del manual de la notaria de Castelló d'Empúries núm. 1.476 i es pot veure en els annexos de la pàgina 1.

Cal comentar el fet que, encara que era una pràctica comuna de l'època l'al·lotjament de franc (habitatge, menjar, servei) dels mestres de cases, retaulistes i altres artistes, no fos aquest el cas del mestre Triay, encara que puc raonar a causa de l'especificitat del seu treball que amb tota seguretat li era més còmode treballar al seu taller amb les seves eines i potsers aprenents que no pas desplaçar-se on el contractaven. El preu estipulat per sufragar el treball del mestre orguener es determinà en 250 doblers d'or en espècies o en metàl·lic, pagadores en quatre terminis: els setanta primers doblers en el moment d'acceptar l'encàrrec en consideració per les despeses inicials que s'havien de fer per la compra de materials, les trenta lliures següents una vegada hagués passat la meitat del temps estipulat, cinquanta lliures més en el moment que l'orgue nou fos entregat i col·locat adientment dins de l'església, i les cent lliures restants transcorregut un any des de la data d'entrega; els còsols i obrers de la vila de Castelló es comprometeren a abonar aquesta quantitat personalment a casa seva, però amb la condició que fos dins de la jurisdicció del bisbat de Girona.

3.2. El possible emplaçament de l'orgue

Els motius pels quals crec que el primer orgue que hi va haver a l'església de Castelló d'Empúries estava situat a l'emplaçament que mostra la foto següent són:

– Atès que actualment l'accés a l'orgue i al campanar és el mateix, és molt possible que en aquell temps també s'utilitzés una mateixa escala per accedir a l'antic campanar i a l'orgue primitiu.

– Tots els arcs dels laterals de l'església són ogivals excepte l'arc que es pot veure en aquesta foto que és de mig punt. Sembla un canvi estructural pensat per contenir un nou element.

8. Òbit: defunció, mort.

9. Frare trinitari, orguener, autor d'un manuscrit sobre la construcció dels orgues. També fou el constructor de l'orgue de la parròquia de Sitges l'any 1695, segons figura a *Els orgues de Catalunya*. Departament de Cultura i Associació Catalana de l'orgue. Estiu 1995.

– S’observen unes marques a ambdues bandes de l’arc de mig punt que podrien haver subjectat alguns tubs de l’antic orgue.

– La tribuna del costat podria haver estat l’emplaçament de les cinc manxes de l’orgue.

– La tribuna de l’orgue té una fondària superior a la resta de tribunes.

– I per últim, també em sembla important comentar que des

d’aquest emplaçament hi ha una visió directa de l’altar i això hauria permès que l’organista seguís sense dificultats les cerimònies religioses.

El termini d’entrega del nou orgue es fixà pels volts de les festes de Nadal del mateix any, és a dir, disposava l’orguener d’un període de nou mesos per portar-ne a terme la fabricació i l’assentament; aquest compromís pactat es va portar a bon terme, ja que s’ha trobat una època datada el dia 9 d’agost de l’any 1685 en què el frare Triay reconeix haver rebut l’equivalent en espècie de vint-i-cinc dobles d’or a compte de les cent que havia de cobrar una vegada ja hagués entregat i assentat l’orgue nou. A la capitulació s’estableix que, un cop fet el lliurament de l’orgue, els cònsols i obrers demanarien un examen o visura sobre la perfecció de l’instrument:

“...la dita universitat y obrers degan en lo mateix temps que sera assentat fer.se coneixer y habilitar aquell a sas costas per dos o tres personas segons millor los aparaxera. Y quant fos cas que en dita fabrica faltás alguna perfeccio dega lo dit pare frare Triay recuperar.la”.⁽¹⁰⁾

El primer organista d’aquest orgue fou Josep Batlle, presbíter i beneficiat de l’església.

4. SEGLE XVIII

En el cas de Castelló, des del segle XIV funcionava una capella de Música fundada pels comtes d’Empúries pel servei de la catedral. Al seu front hi havia un mestre de Capella i dos beneficiats encarregats de cantar i tocar instruments musicals en totes les funcions parroquials i acompanyar el Sant Viàtic als malalts; les places es cobrien per oposició i els aspirants devien examinar-se de cant figurat, gregorià i d’un instrument concret: violí, flauta, oboè o clarinet.

Seguint la continuïtat de l’orgue dins l’església, trobem un òbit del 23 de maig de 1720, en el qual es va fer ofici cantat amb orgue. Nou anys més tard, Ramon Carreras⁽¹¹⁾ posseï el benefici per sentència durant els anys 1729

10. SERNA, Èrika, “Algunes reconstruccions de l’orgue de l’església de Santa Maria”, a *Villa Castilionis Impuriarum*. Castelló d’Empúries –núm. 3–, 1997.

11. Natural de Calaf, clergue i mestre de cant.

i 1730, el qual fou el primer obtentor de l'esmentat magisteri i que tenia també al seu càrrec l'orgue i l'organista. Aquest fou possiblement substituït pel mestre de capella, Esteve Prat, que morí el 1760. L'organista que va ocupar el seu lloc va ser el reverend Jaume Casanovas, qui morí el 24 d'agost de 1763. El seu successor va ser el reverend Pau Soldevila, mestre de Capella, mort el 1797. Per aquestes dates tinc constància que es convocaren oposicions per a la plaça d'organista. Es tracta del procediment "en la forma acostumada", és a dir *tradicional* i, conseqüentment en ús a l'esmentat segle, d'obtenció de la plaça d'organista de la nostra església parroquial i així mateix de les obligacions inherents a aquest ofici. Opositaren, en aquesta ocasió a la referida plaça, Pau Rosés, natural d'Alcover, i el prevere Joan Solés, organista de Verges. El tribunal es constituí a la Llotja de la vila, format pels preveres beneficiats Francesc Picó i Codina, organista de Sant Pere de Figueres, i Guillem Casademunt, organista de la col·legiata de Santa Maria de Vilabertran. Tot seguit es traslladaren a l'església parroquial de la vila i procediren a l'examen, que versà sobre orgue i composició en la forma acostumada. Obtingué la plaça Pau Rosés "*al qual com a mes digne se li deu comtre dit orga a jure*". S'estipulà un salari de 50 lliures barceloneses anuals, a percebre per semestres, en càrrec al municipi, a part d'altres estipendis i emoluments no especificats.

En els annexos es pot veure la transcripció i la reproducció d'un document⁽¹²⁾ fet el dia 14 d'abril de 1738 pels regidors de la vila en el qual s'exposen els deures inherents a l'ofici d'organista. Es van reunir per acordar els deures, amb motiu de la plaça vacant de l'ofici d'organista de l'església de Castelló a causa de la mort de Pau Rosés i a partir de llavors l'ocupà el reverend Francesch Aulet (prevere resident a Selva de Mar). El salari que van acordar van ser cinquanta lliures barceloneses cada any i que se li pagarien per l'honor del clavari de dita unitat de mig en mig any i amb tots els altres salaris, lucre i emoluments a aquest ofici annexos i connexos.

Per tenir una idea més o menys aproximada d'aquesta influència musical a casa nostra, cal retrocedir als vells temps. Des de bon començament, els comtes d'Empúries, semblantment als restants senyors de la Catalunya Vella, ja solien assistir a les festes de consagracions d'esglésies i a les celebracions de catedrals i monestirs, on tenien ocasió de sentir la música (principalment música litúrgica, però també hi tenia lloc la música profana i fins i tot popular) que s'hi executava.⁽¹³⁾

12. AMCE (Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries). Fons d'administració municipal. Llibre del Consell municipal (1724-1756).

13. PUJOL i CANELLAS, Miquel, "La música i el cant durant els segles XIV al XVII a Castelló d'Empúries", a *Catàleg de l'exposició Castelló d'Empúries i la música*. Ajuntament de Castelló, agost de 1990.

4.1. Documents del segle XVIII⁽¹⁴⁾

“16 de març de 1729

Elecció dels examinadors dels mestres de cant”.

En el document del dia 16 de març de 1729 s'explica l'elecció del mestre de cant de la parròquia de Santa Maria de Castelló d'Empúries. Els candidats que es van presentar als exàmens per tal d'obtenir el càrrec de mestre de cant van ser: Esteve Prat, Francesc Aulet, Ramon Carreras i Thomas Milans. Les proves a les quals van ser sotmesos van ser les següents: teòrica, cant pla o gregorià, cant d'orgue o figurat, composició i demostrar les qualitats necessàries d'una veu bona i perfecta. A més, exposa el resultat que van obtenir cada un dels examinats a cada examen comparant amb els dels altres opositors.

“4 de març de 1737

Deliberació presa per satisfer al Reverent Pau Rosés prevere organista de la parròquia de la present vila cert salari de 15 lliures barceloneses”.

En aquest document es fa referència a l'augment de salari de Pau Rosés, organista de l'església, concretament a 15 lliures barceloneses. De totes maneres, ja s'havia concretat anteriorment que en cas de crear-se una capella de cant es produiria aquest augment de sou.

“20 de febrer de 1739

Deliberació presa per posar a edictes l'ofici de l'orgue de la Parròquia de l'Iglesia de la present vila”.

Aquest escrit va ser realitzat amb motiu de la renúncia a l'ofici d'organista per part de Francesc Aulet, prevere i organista de l'església parroquial de Castelló d'Empúries. En aquest document es diu que cal elegir un altre organista i que per aquest motiu col·locaran papers a les ciutats i pobles informant dels exàmens per a l'elecció del nou organista.

“12 de Maig de 1739

Nominació d'examinadors per l'ofici d'organista”.

Segons diu aquest escrit, es va decidir que els examinadors per la plaça d'organista fossin Esteve Prat, mestre de cant de l'església parroquial de la vila i Francesc Aulet, mestre de cant de Figueres. Aquests van prometre ser legals i, durant els dies dels exàmens, no comentar a ningú quin dels examinats els semblava més hàbil. I a més, es van comprometre a entregar els exàmens als regidors vint-i-quatre hores després de tenir-los.

“16 de maig de 1739

Relació dels examinadors per lo ofici de organista”.

Segons explica aquest document, els exàmens van efectuar-se els dies 13, 14 i 15 de maig i els examinats van ser: Jaume Casanovas de Terrassa,

14. AMCE. Fons d'administració municipal. Llibre del Consell municipal (1724-1756).

Maurici Mirosa (clergue) i Joseph Quilmetas. Es van haver d'examinar de teòrica, cant pla, d'orgue (tant solista com acompanyant), contrapunts i composició. Aleshores, els examinadors van entregar els exàmens corregits als regidors i, ordenant de millor a pitjor, el primer va ser Jaume Casanovas, després Maurici Mirosa i per últim, Josep Quilmetas. Per tant, el que va ser considerat més hàbil per ocupar la plaça d'organista de la catedral de Castelló d'Empúries va ser Jaume Casanovas.

“16 de maig de 1739

Comissió de l'ofici d'organista de la parròquia de la present vila feta a favor del llicenciat Jaume Casanovas natural de la vila de Terrassa”.

Jaume Casanovas, natural de la vila de Terrassa, va ser considerat el més idoni entre els representants que es van presentar en els exàmens per a l'elecció d'un organista per ocupar la plaça vacant. Els motius pels quals va ser escollit són: que va tocar, acompanyar i discórrer amb gran vivesa, claredat i habilitat. El salari que se li va assignar van ser cinquanta lliures barceloneses cada any i que li serien pagades cada mig any, juntament amb altres pagues que podia rebre complementàries. I finalment, també s'exposen les principals obligacions que té l'organista (comentades anteriorment), i per tant, que ell tindrà.

“31 de juliol de 1750

Afinació de l'orgue de l'Església i afegir-hi un registre de clarins”.

Aquest document ens parla directament de l'orgue, però en cap moment ens determina quines característiques tenia. Es demana que l'orgue sigui afinat i que seria convenient afegir-hi un registre de clarins i adobar les manxes (per tant, n'hi havia més d'una). Quan parla de l'afinació de l'orgue diu “...*haver afinat lo Orga de la referida Parroquial Iglesia, comprant també la Cadireta de aquell...*” i això em permet deduir que com a mínim hi havia més d'un teclat. I també crec necessari destacar la insistència que mostra en què els tubs siguin d'estany bo, ja que això significa que els interessava que fos un orgue de qualitat.

5. PERÍODE DE GUERRES: LA GUERRA GRAN, LA GUERRA DEL FRANCÈS I LA PRIMERA GUERRA CARLINA

La Guerra Gran es va manifestar a Castelló el 22 de novembre de 1794, amb l'arribada de les tropes franceses, que es va traduir en robatoris, saqueigs i destruccions de moltes de les cases de la vila i la invasió de la comarca empordanesa per les tropes revolucionàries. Aquesta guerra, que va concloure el 28 d'agost de 1795, començà a ferir de mort la vida musical castellanina. Pocs anys després esclatà la primera guerra carlina i tingué lloc la desamortització, fets que no permeteren que la vida musical de Castelló d'Empúries pogués tornar a aixecar cap durant la primera meitat del segle XIX.

L'orgue parroquial quedà malmès, com ho demostra el fet que a l'any 1805 la firma Cavaillé-Coll iniciava la seva reconstrucció. I suposo que la

capella de música passaria també moltes dificultats per tirar endavant. No he trobat cap dada que en faci referència, però crec que el mestre no ho tindria gaire fàcil per atendre com és degut al sosteniment dels minyons cantaires posats a les seves ordres, i que hauria signat perfectament la frase que per la mateixa època va escriure el mestre de Capella de la Catedral de Girona: “Suplico a S.S. aumento de lo que concede para la manutención de él –el Mestre– y de los monaguillos de Coro con la decencia que corresponde”.

Considero important mencionar la Guerra de la Independència, també anomenada Guerra del Francès, que va tornar a afectar la vila durant el període de temps comprès entre els anys 1808 i 1814, principalment perquè Castelló era un lloc de pas entre una Figueres francesa i una Roses inicialment aliada (fins que a final del 1808 també va caure).

Indubtablement, la Guerra Gran⁽¹⁵⁾ i la següent Guerra de la Independència paralitzaren quasi absolutament les activitats musicals catalanes durant el començament del segle XIX.⁽¹⁶⁾

Segons consta al “*Libro de Registros (1800-1804)*”, “*lo destruyeron totalmente los franceses durante la última guerra*” i no fou fins als volts de 1803-1805 en què es pogué contractar la firma Cavaillé-Coll per construir un nou orgue.

6. CONSTRUCCIÓ D'UN NOU ORGUE

Aquesta reconstrucció fou iniciada per Domènec Cavaillé (1771-1862) i el seu pare Joan Pere Cavaillé molt probablement el 1803, del seu treball en resta la caixa i el salmer de la cadireta. Jean Pierre Cavaillé morí a Llançà l'any 1809 i no pogué acabar la seva obra. No he trobat documentació sobre aquesta construcció, però, en canvi, puc aportar noves dades sobre la magnífica restauració duta a terme pel constructor d'orgues, veí de Barcelona, Gaietà Vilardebó.

De la seva intervenció, els anys 1852-54, n'ha quedat bàsicament el salmer gegantesc de l'orgue major i el recitatiu, els salmers del pedal amb els seus tubs, el salmer dels ecos amb bona part de la canonada, i les mecàniques corresponents a aquests quatre cossos sonors. La majoria dels canons metàl·lics van desaparèixer l'any 1938, dèficit que Gerhard Grenzing ha resolt entre 1974 i 1981, si bé encara en manca una part per col·locar.

L'orgue de Castelló d'Empúries és l'únic de Catalunya que pot donar constància tangible del treball que Domènec Cavaillé realitzà més avall dels Pirineus ja que –com el seu pare Joan Pere– aquest orguener compaginà entre

15. La Guerra Gran representà una forta sotragada per als castellanins, però la Guerra de la Independència, encara que menys punyent en destruccions materials, tingué uns efectes més profunds i duradors.

16. RIERA i FORTIANA, Enric, “Aspectes de la vida musical castellanina al segle XVIII”, a *Catàleg de l'exposició Castelló d'Empúries i la música*. Ajuntament de Castelló d'Empúries: Castelló d'Empúries, agost de 1990.

una banda i l'altra de la serralada l'activitat de la construcció d'orgues. Nascut el 1771 a Tolosa (Llenguadoc), es localitza a Catalunya entre 1788 i 1807, any en què s'estableix a Montpeller, possiblement després d'acabar els treballs a Castelló d'Empúries. Del 1816 al 1822 torna a ser a Catalunya amb tota la seva família –que ja comptava amb els seus dos fills Vincent i Aristide– per acabar l'obra del seu difunt pare. L'any 1830 s'hi torna a trobar novament i anys més tard es dirigeix a París per associar-se amb el seu fill Aristide Cavaillé-Coll. Morí el 1862 a Choisy-le-Roi (Illa de França).

6.1. Renaixement musical castellaní

El primer pas del renaixement musical castellaní fou la restauració d'aquest bell i valuós orgue de l'església de Santa Maria, destruït, així com tots els altars laterals i el cor central, durant la Guerra Gran. Per tant, des dels primers anys del segle XIX podia, doncs, disposar-se d'un instrument fonamental en la música que llavors s'executava.

Al voltant de l'orgue restaurat es reorganitzà l'antic conjunt musical de la parròquia format pel mestre de capella, l'organista, dos músics i els diferents cantors del cor.

6.2. La situació de l'orgue de Castelló

Un dels aspectes que distingeix l'orgue de Castelló d'Empúries dels instruments precedents s'observa en l'espai que ocupa dins de l'edifici, als peus de l'església. Aquest instrument és als peus de la nau central, al nivell de les tribunes que hi ha al fons de les dues naus laterals. Quatre columnes

d'igual alçada envoltant el cancell són les que sostenen la plataforma on s'assenta l'orgue. Des que a la fi del segle XV l'orgue fix és una realitat ben estesa a Catalunya, la seva situació a les esglésies era en posició elevada i longitudinal respecte de l'eix de la nau. Aquest emplaçament impedeix poder integrar o encastar l'instrument a l'arquitectura de l'edifici, cosa que obligà a construir-hi tres façanes: una de principal i dues de laterals (en canvi, quan s'encasta l'instrument en una capella lateral, amb una sola cara principal n'hi ha prou).⁽¹⁷⁾

A simple vista hom s'adona de les caixes de què es compon l'instrument. Una de gran en contacte amb el mur de la rosassa –la qual es veu des de l'interior del temple en tota la seva grandària

17. PUJOL, David, "Les pedres parlen", *L'Empordà, itineraris didàctics*. La catedral de Castelló.

gràcies a la concavitat del sostre d'aquesta caixa– i una de petita que substitueix la barana de la plataforma just al centre i al davant del basament de la caixa citada primerament.

Aquests dos cossos es caracteritzen per les seves torratxes semicirculars de cinc canons cadascuna separades per camps plans, que converteixen el conjunt amb un magnífic exemple de l'estil que s'imposà en els segles XVII, XVIII i XIX al migdia francès. El moble més acostat al presbiteri, la cadireta, conté el cos sonor que es toca des del segon manual, i la seva façana ensenya tres torratxes separades per dos camps, sumant un total de trenta-cinc canons pertanyents als jocs “Cara 14 pams”⁽¹⁸⁾ i “Cara 7 pams”. La cadireta i l'organista es donen l'esquena, puix la consola és al basament del gran moble del darrere de la cadireta. Darrere de la consola hi ha l'eco, que es toca des del primer manual, i damunt –coincidint amb la cara– l'orgue major, comandat des del tercer manual. Les cinc torratxes i els quatre camps intermedis inclouen seixanta-tres tubs dels jocs “Flautat major 16”⁽¹⁹⁾, “Flautat 8” i “Octava 4”, més dos de canonges. Sobresortint del fris entre el basament i els tubs de façana apareix la completa trompeteria horitzontal, que acapara tota la llengüeteria de l'orgue major. Cada torratxa està cimejada per algun motiu; les laterals –que són les més grans i volen respecte el basament– ho són per dues talles de músics amb els seus instruments, un contrabaix, el de la dreta, i una arpa, el de l'esquerra, les intermèdies tenen una lira travessada per dos instruments de vent en forma d'aspa, i la central presenta un medalló coronat conduït per dos àngels, un a cada costat. En ell hi llegim: “D.S.S.P. 1803”.

6.3. Fruit d'aportacions

La major part de l'instrument és fruit de les aportacions dutes a terme en tres moments cronològicament ben separats. La data de 1803, que figura al medalló que corona la torratxa central de la façana de l'orgue major, pot indicar el començament de l'orgue, a càrrec de Domènec Cavaillé i Coll (1771-1862) i del seu germà Pere, intervenció que probablement s'acabà el 1805. La segona etapa de construcció, ocorreguda entre 1852 i 1854 –aquesta última xifra la trobem pintada a l'interior del basament de l'orgue– l'executà Gaietà Vilardebó i va ser la que va donar a l'orgue la configuració amb què arribà a la guerra civil de 1936-1939, durant la qual –el 1938– es robaren quasi tots els tubs metàl·lics.

6.4. L'any 1804

Del 1804 sembla ser-ne la caixa i el cos sonor de la cadireta, amb salmer de cinquanta canals preparat per encabir tretze jocs, dels quals el

18. Antigament la unitat de mesura que s'utilitzava per mesurar la mida dels tubs era el pam. “Cara de 14” pams significa que el tub del do 1 mesura 14 pams.

19. Per simplificar la denominació dels jocs, sovint s'utilitza el número corresponent al tub-base seguit d'apòstrof: 16', 8', 4', etc.

ple de set rengles, el cromorn i el clarí provenien de l'orgue anterior, emplaçat a un costat de l'església –prop de l'altar major– i construït pels volts de 1765 per Joan Pere Cavaillé (1743-1809). Aquest orguener, mort a la població de Llançà, no seria d'estranyar que el 1803 tornés novament a Castelló d'Empúries per treballar conjuntament amb el seu fill Domènec en la construcció del nou orgue, tal com havia fet als orgues de Santa Maria de Puigcerdà i de la catedral de Vic, contractats el 1790 i 1796 respectivament.

6.5. L'any 1852

El 13 d'agost de 1852 Gaietà Vilardebó es comprometia a millorar l'orgue construït dues manxes de fanal; el gran salmer de l'orgue major i del recitatiu, i els jocs de cara de 28 pams, flautat de fusta de 28 pams, octava de 14 pams, flautat de fusta de 14 pams, quinzena de 7 pams, nasard en dotzena, nasard en quinzena, nasard en dissetena i gran corneta de nou rengles; els quatre salmers del pedal i dos jocs de 28 pams, dos de 14 pams i dos de set pams. Aquest compromís es protocol·litzà a la vila de Castelló d'Empúries mitjançant un contracte notarial, davant del notari castelloní Joan Salamó, entre dues parts: el Sr. Vilardebó, per una banda, i, per l'altra, una junta intitolada “administradora dels productes de les terres i a les reparacions de l'església parroquial” i els obrers de l'esmentada església. Aquesta junta estava formada pel capellà, Antoni Riu, natural de Berga; Romualdo Ortiz, apoderat del comte d'Empúries; Pere Navarra, regidor de l'Ajuntament; Josep Negre, advocat; Josep Corominas, sastre d'ofici; Josep Gibert, propietari de Castelló, i Francesc Delhom, capità jubilat.

Van acordar “millorar” l'orgue parroquial dins de les seves possibilitats econòmiques, la qual cosa es concretà en el compromís de construcció i col·locació per part de Gaietà Vilardebó.

L'entrega d'aquest encàrrec es fixà el dia primer de maig de l'any 1854 i el preu estipulat a cobrar per l'orguener Vilardebó fou de tres mil cinc-centes lliures catalanes de “buena moneda de oro y plata, excluida la calderilla y todo papel moneda”, abonables en cinc terminis iguals de set-centes lliures cadascun pagadores anualment cada dia primer de novembre durant cinc anys, a partir de l'entrega, reconeixement –per dos pèrits– i acceptació de la reconstrucció d'aquest instrument. La Junta de Reparos havia d'aportar cinc-centes lliures cada un dels terminis i les restants dues-centes serien pagades per l'obra de l'església. Segueix el document amb una clàusula especial que diu:

“Si por una mala cosecha ó cualquiera otro accidente imprevisto é independiente de su voluntad no pudiesen (...) cumplir en algun año con la cantidad a que se han obligado, en tal caso se retardará un año más el número de pagos que en aquel entonces se estarán adeudando satisfaciendo empero el Sr. Vilardebó en aquel año solamente el interés del seis por ciento de la cantidad retardada”.

El 30 de juny de 1854 se signa un altre contracte perquè el mateix orguener, que havia d'haver acabat la feina compromesa el dia 1 de maig de 1854 però que encara no havia d'haver cobrat, realitzés la trompeteria de batalla; els tres jocs del recitatiu; i el teclat, la mecànica, el secret, quatre jocs –flautat, octava, corn anglès i veu humana– i la caixa expressiva dels ecos. Tota aquesta feina havia d'estar acabada el 7 de desembre de l'any en curs i, a canvi, rebria un total de 2.100 lliures catalanes, distribuïdes en quatre terminis de 500 lliures els tres primers anys i 600 l'últim, cada primer de novembre a partir de l'any 1859, any que acabarien d'abonar els cinc terminis del contracte de l'any 1852. No obstant això, es considera la possibilitat de posposar el pagament d'algun termini a causa de males collites amb la compensació del sis per cent anual.

6.6. Declivi de la vida musical castellanina a mitjan de segle

Com a resultat de la pèrdua per part de l'església local dels seus béns, sols resta en peu la plaça d'organista, probablement pagada per l'Ajuntament.

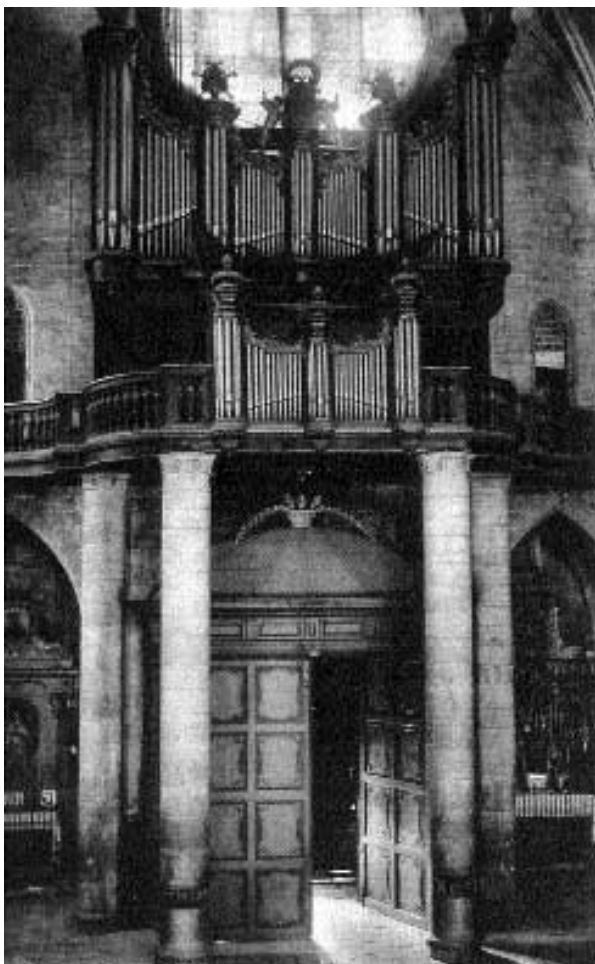
7. ÚNIC DURANT MOLT TEMPS PER LES SEVES CARACTERÍSTIQUES

Aquesta composició va fer de l'orgue de la catedral de Castelló d'Empúries, fins ben entrat el segle XIX, l'únic a Catalunya que tenia quatre teclats manuals; en el context d'Espanya només compartia aquesta característica amb l'orgue de la Catedral de Sevilla. Per altra banda, i en això sí que és únic, acobla criteris organístics de l'escola francesa i de la ibèrica, i incorpora la trompeteria horitzontal.

8. ARRANJAMENTS DE PRINCIPI DEL SEGLE XX

Vers el 1903 la casa Corominas i Riera, de Barcelona, va emprendre-hi un important arranjament sota la direcció de Pere Pagès, pel qual es va pagar 5.400 ptes. El destí va voler que Riera, Pagès i un seu operari s'hostatgessin durant els treballs en una fonda en què un fill, d'uns catorze anys, cantava de soprano al cor de la parròquia i s'apanyava per posar remei als continus problemes que presentava l'abandonat instrument. Veient l'afecció i les aptituds de l'adolescent li demanaren la seva ajuda, cosa que ell acceptà. Era l'inici d'una gran i dilatada carrera orguenera; la vocació de Rafael Puignau i Molinet⁽²⁰⁾ (1888-1979) acabava d'esclatar.

20. Rafael Puignau i Molinet (Castelló d'Empúries, 1888 - Sant Sebastià 1979). Orguener català. Català de naixement i azpeitià d'adopció, al llarg de més de vuitanta anys al servei de l'orgueneria en general, de la guipuscoana en particular i en especial de la d'Azpeitia, fundà quatre empreses d'orgueneria. Especialista en mecànica, pneumàtica i electricitat, fou un excel·lent harmonitzador i afinador. Cooperà en la construcció i l'arranjament de més de 400 orgues. Dos tallers d'orgueneria sorgiren de deixebles seus.

Fotografia de l'orgue abans de la guerra.

Pel mateix Rafael Puignau coneixem quina era la composició amb què Gaietà Vilardebó deixà l'orgue, la qual es mantingué fins a la guerra civil de 1936-1939 i fa creure que mai va estar acabat del tot, almenys la cadireta i l'orgue major, amb un nombre de jocs inferior a l'actual per bé que hi hagi els mateixos salmers.

L'orgue de Castelló d'Empúries també va ser objecte d'un arranjament general per part de Francesc Aragonès, que al cap de poc establiria taller a Girona. Aquest arranjament es va produir entre l'any 1908 i 1909. Malauradament no n'he trobat més informació.

9. GUERRA CIVIL (DESTRUCCIÓ DE L'ORGUE)

L'any 1936, robaren tots els tubs de metall, aproximadament uns quatre mil, i no quedaren més que el moble i el tubs de conducció de l'aire. Per espai de quaranta anys, restà mut, i la pols, les teranyines i sobretot les ratapinyades se n'apoderaren.⁽²¹⁾ Però després de la restauració de l'església, amb la neteja de les naus i l'obertura de tots els finestrals, es veié la necessitat de fer-lo sonar. L'alemany Gerhard Grenzing fou la persona responsable que, després de treballar-hi set anys, va fer possible que el nostre magnífic instrument monumental (quatre teclats, quaranta-vuit jocs i quatre mil cinc-

21. Alguns encara recorden com l'Obra de la Parròquia pagava als escolans dos rals per cada ratapinyada que mataven.

cents tubs) de concepció barroca i amb característiques hispanofranceses –aquest fet el converteix en exemplar únic a la península Ibèrica–, torni a recuperar part de la seva esplendor.⁽²²⁾

L'organista que va tocar l'orgue des de principi de segle fins al 1936, any en què fou assassinat, va ser Mn. Joaquim Serratosa i Dalmau. Va ser el mestre de Josep Blanch i va deixar-nos un petit nombre de composicions de caràcter religiós.

Com es pot veure en el següent document de l'any 1939, en el qual es valoren els danys produïts per la guerra civil (1936-1939), l'orgue va patir greus desperfectes i es creia que era impossible reparar-lo. Sortosament no ha estat així i si no hi ha cap contratemps, aquest any 2004 ja es podrà dir que l'orgue estarà en plenes condicions per demostrar el gran nombre de qualitats de què disposa, les quals el fan un instrument únic.

— 14 —

8. - Si fueron destruidos o sufrieron graves desperfectos el coro, órgano, retablos, etc. de las diversas iglesias de la demarcación.

*El coro desaparecido.
Órgano con graves desperfectos, de imposible reparación.
Retablos quemados.
El armonium con muchos desperfectos.*

Com es pot observar en la fotografia, durant la guerra es van endur tots els tubs de metall, però la mecànica va quedar sencera.

Estat dels teclats després de la guerra.

22. SERNA, Èrika, "Algunes reconstruccions de l'orgue de l'església de Santa Maria", a *Villa Castilionis Impuriarum*, núm. 3. Ajuntament de Castelló d'Empúries, Regidoria de Cultura: Castelló d'Empúries, 1997.

10. RAFAEL PUIGNAU, PRIMER QUE PROPOSÀ RESTAURAR L'ORGUE

Durant l'any 1936 va ser saquejada l'església de Castelló i, per tant, també l'orgue, emportant-se'n la quasi totalitat de la seva *tuberia*⁽²³⁾ de metall, aproximadament uns quatre mil tubs. Per sort no es destruï el bellíssim moble ni els tubs de conducció de l'aire. I per espai de gairebé quaranta anys, restà mut, i la pols i les teranyines se n'apoderaren. Però després de la restauració de l'església, amb la neteja de les naus i l'obertura de tots els finestrals, es veié la necessitat de fer-lo sonar.

Malgrat tot, la il·lusió de poder ressuscitar aquest cadàver es mantenia ben viva. El problema era que no veien clar com aconseguir-ho, però tampoc tenien pressa. Un bon dia Rafael Puignau, fill il·lustre de la vila, tenia ell, com a bon castellaní que és i ha estat sempre, un gran interès en fer-lo sonar; per això va venir diverses vegades i ell opinava i insistia que, bo i conservant el riquíssim moble hi adoptessin un orgue nou i modern de la casa que ell regentava, com el que ell mateix instal·là a la parròquia de Sant Pere de la ciutat de Figueres l'any 1954.

L'opinió de Rafael Puignau no va semblar bé a mossèn Salvador i, com que tampoc tenien pressa ni mitjans per a la seva restauració, van deixar passar temps. Per tant, Mn. Salvador Pagès i Tubert es va oposar a deixar que, com era habitual en aquells temps, una empresa deixés l'orgue buit per dins i en construís un de nou dins el moble antic.

Un dia vingué la restauració de l'església per la Direcció General d'Arquitectura, amb la neteja de les naus i l'obertura dels finestrals. Fou llavors que van sentir la necessitat de ressuscitar, de donar vida, de fer que sonés el gran instrument encaixat en aquell moble riquíssim i vingué l'oportunitat d'una manera impensable.

11. GERHARD GRENZING VA SALVAR LA VIDA DE L'ORGUE

Va ser la primavera de 1973 quan una jove parella desconeguda va demanar al rector, mossèn Salvador Pagès, per pujar a visitar l'orgue; mossèn Salvador hi posava sempre moltes dificultats perquè estava ple de pols i teranyines. Malgrat tot, ells van insistir, argumentant que es dedicaven a l'estudi d'orgues històrics, considerant l'orgue de Castelló de gran interès, i que venien preparats per resoldre totes les dificultats que hi haguessin. Hi estigueren dos dies, estudiant-lo, prenent notes de tot el que restava i de tot el seu mecanisme existent. Al final van demanar a mossèn Salvador què pensava fer amb aquest instrument i van arribar a la conclusió que podia reconstruir-se històricament i que ell era capaç de fer-ho. Aleshores, van acordar que l'orguener faria un informe detallat de l'estat en què es trobava l'orgue i que l'enviaria per correu a la parròquia.

23. Tuberia: conjunt de tubs que formen l'orgue. Aquesta paraula no és normativa, però la utilitzarem en aquest sentit.

Efectivament, l'any següent, el 1974, envià un informe molt detallat juntament amb el seu curriculum vitae. Després d'estudiar-lo diversos tècnics, entre el mossèn Albert de Figueres i el senyor Rafael Tapiola, mossèn Salvador va crear una comissió composta per: Joan Casadevall (l'alcalde de la vila), Santiago Compte, Lluís Juncà, Joaquim Casadevall, Narcís Capella i Josep Genís. Aquests es van reunir per tractar la possibilitat de dur a terme el citat projecte i van acordar tirar-lo endavant i portar-lo a la realitat.

Aleshores, van obrir immediatament una subscripció voluntària i van citar l'orguener (G. Grenzing), que comparegué el mes de març de 1974 i va ser quan van fer el primer contracte. Concretament va ser el dia 27 d'abril d'aquest mateix any i va ser pel valor de 569.300 pessetes. Es va acordar que es pagaria amb quatre pagaments de 142.325 pessetes cada un. La primera entrega havia de ser en signar el contracte; la segona entrega en començar els treballs; la tercera a primers de l'any 1975 i l'última entrega a l'estiu del mateix any.

El 2 de febrer de 1977, diada de la patrona de la parròquia, s'inaugurava la primera etapa, i el 14 d'agost de 1978 –amb la cadireta, l'eco i el pedal en solfa– es va fer un primer concert a càrrec dels organistes Decavèle i Tapiola. Llavors, es va reunir la Comissió per la restauració i va acordar fer un nou contracte amb l'esmentat orguener. Aquest segon contracte va ser signat el 10 d'abril de 1977. L'import total era de 727.000 pessetes i havia de ser pagat també amb quatre pagaments: el primer en firmar el contracte, el segon a final de juliol de 1977, el tercer entre octubre i novembre de 1977 i l'últim el mes de març de 1978, compromentent-se a tenir acabada la 2a fase a l'abril de 1978.

I finalment, durant els primers dies del mes d'agost de 1978, es va signar un tercer contracte amb el Sr. Gerhard Grenzing, responsable de la restauració de l'orgue, que es comprometia a reposar tots els tubs de la façana (els verticals). El preu del pressupost era de 714.437 pessetes. La reposició havia d'estar acabada a la fi d'aquell any. S'havia d'entregar a la signatura del contracte com a senyal 238.145 pessetes; el mes d'octubre 150.000 pessetes i a final d'any 326.290 pessetes.

12. LA RESTAURACIÓ

El pressupost presentat el 17 de febrer de 1974 consta de set pàgines i puja cinc-cents quaranta mil tres-cents pessetes, import variable indicat amb les pujades de preus de matèries primeres de la manera indicada en el pressupost.

Amb motiu de la seva extensió, he fet una selecció de la informació que considero més important.

12.1. Reconstrucció de la cadireta de l'orgue històric de Castelló d'Empúries

La cadireta és un cos completament separat de l'instrument a l'esquena de l'organista. Combina moltes veus de flautats, bordons, nasards, ple i

llengüeteria, sent un segon “Gran Orgue” i servint principalment com a teclat solista. Amb els seus tretze jocs forma la cadireta de l’orgue de Castelló d’Empúries, de la mida del teclat d’un orgue major molt complet. La reconstrucció dotaria l’església catedralícia d’un orgue competent a totes les seves funcions, incloent concerts.

La reconstrucció de la cadireta es va fer completament independent de la resta de l’orgue, i per tant, en una futura reconstrucció no farà falta cap intervenció en aquest cos separat.

12.2. Una auca per recollir diners per l’orgue

A partir dels donatius que realitzava la gent, tant a canvi de l’auca que explica la història d’aquest orgue monumental o bé sense rebre cap mena de compensació material (com és el cas de les col·lectes i els donatius per la reconstrucció de l’orgue).

12.3 Col·lectes i donatius per a la reconstrucció de l’orgue

Depenent de la situació econòmica de cada persona i del seu nivell de vida entregaven una quantitat més o menys elevada de diners. De totes maneres, les aportacions econòmiques realitzades gràcies a la solidaritat dels vilatans va permetre reconstruir l’orgue, ja que sense la seva ajuda no hauria estat possible.

En un escrit titulat “inauguració de l’orgue parroquial a Castelló d’Empúries” es parla de la col·laboració ciutadana:

“Hem de dir, que molta gent d’aquí, senten la satisfacció d’haver contribuït a la realització de tant important obra, que si bé cal agrair alguna participació forana, des de que el Senyor Rector va escometre aquesta àrdua empresa han estat obertes les llistes de donatius, contínuament per tothom qui bonament ha volgut econòmicament col·laborar, i en honor a veritat, moltes han estat les famílies de la vila que hi han aportat el seu “gra de sorra”, altrament no s’hauria pas pogut fer”.

13. INAUGURACIÓ DE L’ORGUE RESTAURAT PARCIALMENT

El 12 de juliol de 1981 va poder-se escoltar de nou l’instrument amb un concert interpretat per Rafael Tapiola dins la primera edició del cicle “Els orgues de Catalunya”.

Per tant, l’alemany Gerhard Grenzing fou la persona responsable que, després de treballar-hi set anys, va fer possible que el nostre magnífic instrument monumental (quatre teclats, quaranta-vuit jocs i quatre mil cinc-cents tubs) de concepció barroca i amb característiques hispanofranceses

–aquest fet el converteix en exemplar únic a la península Ibèrica, tornés a recuperar part de la seva esplendor.

13.1. Articles periodístics

Els articles periodístics més importants relacionats amb la restauració de l'orgue són els que comento tot seguit.

Tal com esmentà un escrit d'*Hora Nova* “*moltes han estat les famílies de la vila que hi han aportat el seu 'gra de sorra' altrament no s'hauria pas pogut fer...*”. Altra vegada, ens parla de la importància dels donatius dels castellanins, ja que sense aquests, segurament, la restauració no hauria estat possible.

Fins i tot *L'Empordà* dedica la portada a parlar de la inauguració de l'orgue monumental de Castelló d'Empúries. Fets com aquest mostren la importància que té aquest instrument i com es valorava.

Tal com mostra el titular d'un article periodístic publicat a *Hora Nova*, la inauguració de l'orgue va aconseguir reunir un gran nombre de persones (exactament, més de mil persones van assistir a l'acte, entre les quals hi havia personalitats de la política i la cultura com el senyor bisbe, el conseller de Cultura de la Generalitat, el delegat territorial dels Serveis de Cultura a Girona...). L'orgue va ser beneït pel senyor bisbe i tot seguit, Rafael Tapiola i la Polifònica de Girona van oferir un concert pel nombrós públic assistent (aquest concert estava emmarcat dins la campanya que patrocina la Generalitat amb el títol de “Els orgues de Catalunya”).

14. FEROTGE ATAC DE CORCS

Després d'un llarg parèntesi en què Mn. Àngel Suñer i una colla de voluntaris van dedicar els seus esforços a la recuperació de les campanes, un ferotge atac de xilòfags (corcs) i de rates va fer que Mn. Àngel tornés a reclamar els serveis del restaurador G. Grenzing per tal d'elaborar un pla d'actuacions per no tornar a perdre l'orgue.

Les converses van donar com a resultat la imperiosa necessitat de començar la lluita contra els insectes i rosegadors en aquell mateix instant, cosa que es va fer mitjançant la col·locació de diversos aparells d'ultrasons (els mitjans químics són totalment inadequats, ja que l'afinació dels tubs es fa manualment tub per tub i amb la boca a tots els tubs petits) que van donar com a resultat l'immediat control de les rates i un descens significatiu de la presència d'insectes. Aquesta acció també va significar la recuperació de la idea de l'acabament de la restauració de l'orgue, perquè per tal d'acabar amb la plaga de termites s'havia de procedir al desmuntatge i possible substitució de la consola (fortament malmesa), i d'altres parts amagades de la mecànica de l'orgue, per tant, es va pensar que es podien fer les dues feines al mateix temps.

15. RESTAURACIÓ DE L'ANY 2000

Dos van ser els orgueners que es van oferir per restaurar l'orgue monumental de Castelló d'Empúries. Per una banda, hi havia el conegut orguener Gerhard Grenzing, que havia estat la persona que havia dut a terme la primera restauració i, per l'altra, es trobava l'orguener suís Spatb A. B. Aleshores, la comissió de l'orgue i el rector es van reunir i després d'analitzar detingudament les propostes dels dos orgueners, van considerar millor la de Gerhard Grenzing i per aquest motiu es van decidir per deixar a les seves mans la reconstrucció d'aquest instrument.

Aquesta nova etapa en la restauració de l'orgue es va traduir en l'acabament de la restauració de la consola i del teclat del pedaler i també en un detall de modernitat, ja que es va substituir el vell mirall per una càmera i un monitor, per tal que l'organista pogués seguir els moviments del mossèn durant les celebracions religioses. Aquestes millores van consistir en la substitució de la consola existent (col·locada durant la primera etapa de restauració el 1974, construïda amb materials més aviat barats i formada, únicament, per tres teclats manuals), ja que estava totalment malmesa per l'acció dels corcs. Les principals característiques que cal destacar de la nova consola col·locada a l'orgue de Castelló d'Empúries en la restauració de l'any 2000 són: quatre teclats de Do 1 a Fa 5 amb 54 teclcs, teclcs construïdes amb avet d'altíssima qualitat per evitar un nou atac de xilòfags, xapades en fustes nobles, teclcs naturals de fusta de boix i sostinguts/bemolls en fusta d'ivori, mecànica directa suspesa muntada horitzontalment sense inclinació amb polsació lleugera i agradable, a través de la consola s'acobla l'orgue major al pedal amb un pedaler de 27 notes i la construcció de la consola a la manera tradicional és estudiada per a un funcionament perfecte i amb previsió de llarga durada a través dels segles.

15.1. Les diferents consoles

Consola després de la guerra civil (quatre teclats destruïts).

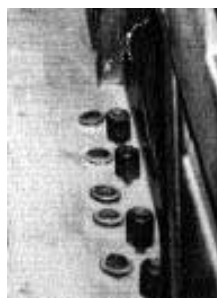
Consola amb tres teclats des del 1981 fins a l'any 2000.

Consola actual amb quatre teclats (posada l'any 2000).

15.2. Els diferents pedalers

Fotografia del pedaler actual (acoblat a l'orgue major).

Pedaler de contres de 12 notes.

15.3. Els diferents sistemes utilitzats per seguir els moviments del capellà

Fotografia de la pantalla.

El mirall que permetia veure el mossèn.

16. RESTAURACIÓ DE L'ANY 2003

16.1. Treballs realitzats a l'última fase

Els treballs realitzats en aquesta última fase, el muntatge de la qual es va dur a terme des del dia 21 de novembre de 2003 fins al 5 de desembre de 2003, han produït els següents canvis a l'orgue:

Imatges de l'última fase de restauració.

Es va dur a terme l'elaboració i la instal·lació de la mecànica de notes i els registres corresponents. La disposició del pedal ara és: flautat 16'.

Flautat 8'. Flautat 4', bombardarda 16' i trompeta 8' i també la modificació del sistema de vent: substitució de la manxa provisional per una de *cuniforma*, com hauria estat en el seu origen, amb cinc plecs; adaptació del sistema de portavents i canvi de l'emplaçament del motor: ara està dintre de l'orgue. Darrere la paret que fa de fonadura a l'orgue, barrant el passadís obert al gruix del frontispici i que posa en comunicació les tribunes que hi ha als peus de les naus laterals, és on es trobava el sistema d'alimentació. Estava format pel motor-ventilador i dues manxes flotants, una en posició horitzontal i l'altra vertical. Actualment la manxa es troba a l'interior de l'orgue, concretament a sobre dels tubs de l'ecos.

Manxa antiga.

Manxa actual en repòs.

Manxa actual en funcionament.

17. AMB VISTA AL FUTUR

En aquests moments hi ha 47 registres i a la pròxima fase de restauració (prevista per aquest any 2004) es té previst que se n'afegiran set. Per tant, això significaria que a la fi de l'any 2004, si tot va bé i es realitza la següent fase de restauració de l'orgue, hi hauria 52 registres. Més tard es posaran: el registre d'ocellets, la trompeta real i el clarí real (tota la trompeteria és exterior i aquesta serà interior). De totes maneres, aquest orgue ja té trompetes i el registre d'ocellets tampoc és necessari, per aquest motiu, aquests registres són complements que ja es posaran en un futur.

El principal objectiu que s'ha de complir l'any 2004 és posar en funcionament el teclat positiu (també anomenat recitatiu). Posar els tubs del recitatiu (és a dir, posar la part sonora perquè els mecanismes de teclat, transmissions, vent... ja hi són) i reformar el secret (és el mateix que el de l'orgue major). Aquesta fase pot costar uns 60 mil euros (deu milions de les antigues pessetes) i aleshores una vegada fet això, que ja s'haurà completat l'orgue, s'anirà pels detalls: el registre d'ocellets, els dos registres que falten de l'orgue major, un registre a l'ecos i petites coses que s'han de retocar.

El recitatiu serà un pas més cap a la discreció, ja que hi haurà uns registres que no tenen tanta intensitat ni tanta brillantor com els de la cadireta, però que tenen més intensitat que els de l'ecos (que se sent a la llunyania).

L'orgue positiu (recitatiu) és a la mateixa altura (a vegades una mica més amunt) que l'orgue major, però es distingeix per la potència i per la matisació bastant més fluixa que aquest.

Els registres que hi haurà en el recitatiu encara estan per discutir. De totes maneres, un registre que segur que es posarà serà el de la gamba de 8'. Són els tubs que es troben penjats al costat de l'orgue. A sobre d'aquest principal s'haurà de construir la sèrie sonora, la qual s'haurà de discutir amb l'orguener i també que sigui un so d'una gran coherència, que segueixi la gradació: orgue major, cadireta, recitatiu i ecos i d'aquesta manera, estarà posat per intensitat de so, per matís de so i per allunyament respecte de l'oïda entre l'ecos (que és el més llunyà) i la cadireta (que és com una resposta o una rèplica amb una octava més alta que l'orgue major). Els tubs es posaran a sobre del mateix secret de l'orgue major que és on hi ha els forats.

Els tubs d'aquest teclat es distingiran, evidentment, per la seva entonació, pel seu matís més sonor respecte dels principals (tant de l'orgue major com de la cadireta) i per tant, són uns tubs de construcció molt específica (no és igual una flauta o un principal de positiu que una flauta o un principal de l'orgue major o de cadireta).

BIBLIOGRAFIA

Llibres

ALBERT I RIVAS, Lluís, "L'arxiu de música de l'església parroquial de Santa Maria de Castelló d'Empúries". *Catàleg de l'Exposició Castelló d'Empúries i la Música*. Figueres, Gràf. Canigó, 1990. Pàgines 24-27.

ALCARAZ, Jordi, *El órgano*. Ed. Milenio. Lleida, 1998.

BERNILS i MACH, Josep Ma., "República i Guerra Civil a Castelló d'Empúries (entre la història i les memòries)". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*. Figueres, 27, 1994, pàgines 279-280.

CERVERA i BERTA, Josep Ma., *La música i els eclesiàstics músics del bisbat de Girona en els segles XIX i XX*. Seminari diocesà de Girona: Girona, 1987. Pàgines 8, 9 i 11.

CIVIL i CASTELLVÍ, Francesc, "El fet musical a les comarques gironines en el lapse de temps 1800-1936". *Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Cataluña y Baleares: Gerona, 1970*. Pàgines 49 a 55.

COMPTE i FREIXENET, Albert, "El municipi de Castelló d'Empúries en la transició de l'absolutisme al règim liberal: de la 'Guerra Gran' a la fi del regnat de Ferran VII (1794-1833)", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos (1979-1980)*. Figueres, 1979-1980. Pàgines 139-235.

COMPTE i FREIXENET, Albert, "La vida musical a Castelló a la primera meitat del segle XIX", a *Catàleg de l'exposició Castelló d'Empúries i la música*. Ajuntament de Castelló d'Empúries: Castelló d'Empúries, agost de 1990.

CORTÈS, Francesc, "La música religiosa", a *Història de la Música Catalana, Valenciana i Balear*. Edicions 62. Barcelona, 1999. Pàgines 187-261.

ESCALONA, Josep Maria; BAILBÉ, Bernat, "Pla de l'orgue a Catalunya". 1996.

ESCALONA, Josep Maria, “L’orgue a Catalunya, història i actualitat”, *Col·lecció Lectura i So*, 3. Generalitat de Catalunya, octubre de 2000. Pàgines 79 a 82.

GRENZING, Gerhard, “L’orgue de l’església catedral de Castelló d’Empúries”, a *Els orgues de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Servei de Música: estiu 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991 i 1992.

GRENZING, Gerhard, “Castelló d’Empúries. L’orgue de la Catedral”, a *Els orgues de Catalunya*. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura: estiu 1993, 1994 i 1995.

GRENZING, Gerhard, “Els orgues als Països Catalans”, a *Revista Musical Catalana*, núm. 40, any V, 2a època. Barcelona, febrer 1988. Pàgines 25 a 30.

MARQUÈS, Jaume. *Santa Maria de Castelló d’Empúries*. Girona, 1982.

MARQUÈS, Josep M., “Organistes i mestres de capella de la diòcesi de Girona”, a *Anuario Musical*, 54. 1999.

PADROSA, Inès, *Bibliografia interdisciplinària de l’Alt Empordà*.

PLANAS, Miquel, “Castelló d’Empúries”, a *Quaderns de la Revista de Girona*. Girona, 1987.

PUJOL i CANELLES, Miquel, “La música i el cant durant els segles XIV al XVII a Castelló d’Empúries”, a *Catàleg de l’exposició Castelló d’Empúries i la Música*. Ajuntament de Castelló. Gràfiques Canigó, 1990.

PUJOL i FABRELLES, David, “Les pedres parlen”. *L’Empordà, itineraris didàctics “La Catedral de Castelló”*.

RIEMANN, Hugo, “Manual del organista”. *Colección Labor*, núm. 205, 1929.

RIERA i FORTIANA, Enric, “Aspectes de la vida musical castellanina al segle XVIII” a *Catàleg de l’exposició Castelló d’Empúries i la música*. Ajuntament de Castelló d’Empúries: Castelló d’Empúries, agost de 1990.

RIPOLL i CORNELL, Esteve, *Una vida en solfa. Antoni Agramont i Quintana (1851-1906)*. Ajuntament de Castelló d’Empúries: Castelló d’Empúries, 1997. Pàgina 15.

SERNA, Èrika, “Algunes reconstruccions de l’orgue de l’església de Santa Maria”, a *Villa Castilionis Impuriarum*, núm. 3. Ajuntament de Castelló d’Empúries, Regidoria de Cultura: Castelló d’Empúries, 1997. Pàgines 7 a 13.

SIMON, Eduard, “El moviment musical de Castelló d’Empúries a la segona meitat del segle XIX”, a *Catàleg de l’exposició “Castelló d’Empúries i la Música”*. Ajuntament de Castelló. Gràfiques Canigó, 1990.

Full informatiu

SUÑER, Àngel, “Salvem l’orgue de Castelló d’Empúries i restaurem-lo amb l’esforç de tots!”. Parròquia de Castelló d’Empúries: Castelló d’Empúries, estiu de 1997. Edició en alemany, anglès, castellà, català, francès i holandès.

Enciclopèdies

“Gran enciclopèdia de la música”, *Enciclopèdia Catalana*. Barcelona, 2002.

“Gran Història de la Música”, *Salvat*. Volum I. La música des del principi fins al Barroc. Barcelona. Pàgines 308-310.

Articles periodístics

ALBERT, Josep Ma., “Una figura ampurdanesa”. *Ampurdán*. Figueras, XIII, 1954. Núm. 634, pàgina 1.

BERNILS i MACH, Josep Ma., “Reconstrucción de la catedral de Castelló de Ampurias”. *Revista de Gerona*. Gerona, XVII, 1971. Núm. 57, pàgines 56-57.

BOSCH, Rafel, “Aprendices de órgano en Castelló”. *La Vanguardia*. Divendres, 8 d'octubre de 1999.

CASADEVALL, Joan, “Restauració de l'orgue”, a *Pont Vell*, núm. 15. Ajuntament de Castelló d'Empúries (Gabinet Municipal de Mitjans de Comunicació): Castelló d'Empúries, agost-setembre-octubre de 1986. Pàgina 7.

CIVIL i CASTELLVÍ, Francesc, “Momento y pasado musical en Castelló de Ampurias”. *Revista de Gerona*. Gerona, XIV, 1968. Núm. 44, pàgines 18-23.

COS, Marta, “Fem possible la restauració de l'orgue de Castelló”, a *Espais empordanesos*. Octubre de 1999.

D de G, “Castelló organitza un curs d'orgue a la Catedral”. *Diari de Girona*. Dimecres, 6 d'octubre de 1999.

DIEGO, Rosa de, “El rector de Castelló d'Empúries inicia una campanya per restaurar l'orgue”, a *Diari de Girona*. Dijous, 28 d'agost de 1997. Pàgina 34.

DIVERSOS AUTORS, “La catedral”, a *Pont Vell*, núm. 14. Ajuntament de Castelló d'Empúries (Gabinet Municipal de Mitjans de Comunicació): Castelló d'Empúries, setembre de 1986. Pàgines 21 a 24.

ESTÉBAN, Ramon, “Busquen recursos per recuperar l'orgue monumental de Castelló d'Empúries”, a *El Punt*. Dimarts, 7 de desembre de 1999. Pàgina 24.

ESTEVE, Josep, “La Capilla Parroquial de Música”. *Ampurdán*. Figueras, XV, 1956. Núm. 708, pàgina 6.

GRENZING, Gerhard, “Proyecto y estudio de la reconstrucción del órgano barroco de la iglesia catedralicia de Santa María de Castelló d'Empúries”, a *Pont Vell*, núm. 16. Ajuntament de Castelló d'Empúries (Gabinet Municipal de Mitjans de Comunicació): Castelló d'Empúries, novembre-desembre de 1986. Pàgina 5.

MUNARRIZ, N., “Castelló d'Empúries recupera su monumental órgano de Santa María”, a *La Vanguardia*. Domingo, 12 de julio de 1981. Pàgina 30.

NADAL de SANJUAN, Ana, “El órgano barroco de la catedral de Ampurias”, a *La Vanguardia Española*. Domingo, 13 octubre 1974.

ORFEU, C., “Inauguració del cicle “Orgues de Catalunya” a Castelló d'Empúries”.

PAGÈS, Salvador, “L'Orgue de la Parròquia”, a *Festa major de Castelló d'Empúries*. Arts gràfiques Trayter: Figueras, 1978.

PAGÈS, Salvador, “Història de la reconstrucció de l'orgue de la nostra vila”, a *Pont Vell*, núm. 16. Ajuntament de Castelló d'Empúries (Gabinet Municipal de Mitjans de Comunicació): Castelló d'Empúries, novembre-desembre de 1986. Pàgina 4.

PAGÈS TUBERT, Salvador, “Història de la restauració de l'orgue monumental”, a *Pont Vell*, núm. 18. Ajuntament de Castelló d'Empúries (Gabinet Municipal de Mitjans de Comunicació): Castelló d'Empúries, març-abril de 1987. Pàgina 3.

PUNSI, Anna, “Organitzen classes de música entorn de l'orgue de Castelló”. *Empordà*. Dimarts, 21 de setembre de 1999.

RAURICH i FERRIOL, Salvador, “La cultura musical de la catedral de Castelló de Ampurias y el maestro Albert Cotó”. *Ampurdán*. Figueres, III (1944), núm. 92, pàgina 5.

TABERNER, Pep, “El cicle orgues de Catalunya programa concerts a Girona i Castelló d’Empúries”. *Diari de Girona*. Dimarts, 8 de juliol de 1997.

Documents extrets de l’Arxiu Municipal de Castelló d’Empúries

Els documents els he extret dels llibres del fons d’administració municipal: “llibre de conclusions i altres negocis de la Universitat 1535-1545” i “llibre del Consell municipal (1724-1756)”.

“Examinadors dels Mestres de Cant”, març de 1729.

“Deliberació presa per satisfer al Reverent Pau Rosés, organista de la parròquia, un salari de 15 lliures barcelonenses”, 4 de març de 1737.

“Comissió de l’ofici d’organista de la Parròquia de la present vila”, 14 d’abril de 1738

“Deliberació presa per posar a edictes l’ofici de l’orgue de la Parròquia de l’església de la present vila”, 20 de febrer de 1739.

“Nominació d’examinadors per l’ofici d’organista”, 12 de maig de 1739.

“Relació dels examinadors per lo ofici de organista”, 16 de maig de 1739.

“Comissió de l’ofici d’organista de la parròquia de la present vila feta a favor del llicenciat Jaume Casanovas natural de la vila de Terrassa”, 16 de maig de 1739.

“Conclusió amb la qual queda ajustat lo afinar lo orga de la Parroquial Iglesia de la present vila, y afegiri un registre”, 31 de juliol de 1750.

Pàgines webs consultades

<http://www.catedraldecastello.com>

<http://cbuc.es/ccuc>

<http://acorgue.com>

<http://www.bisbatgirona.es>

Agraïments

Moltes gràcies per haver-me ofert tota la informació que teníeu a la vostra disposició i per haver-me animat a no deixar mai de buscar. El meu sincer agraïment a: Gerhard Grenzing, Josep Maria Escalona, Joan Casals, Salvador Pueyo, Pere Pagès, Auxi López, Jaume Jové, Pere Puig, Esteve Ripoll, Pere Palau, Jaume de Puig, mossèn Narcís Costabella, mossèn Àngel Suñer, Ramon Oranies, Marisa Roig, Jordi Canet, Èrika Serna, Roser Julià, Inés Padrosa, Xavier Sanllehí, Pol Andreu, Josep Icart, Josep Maria Mas, Lorién Santana, Sebastià Sala, Joaquim Renart i Quimet Soler.

Vull agrair en especial als meus pares que durant tots aquests mesos de recerca m’han estat donant suport per continuar buscant i no perdre en cap moment la il·lusió amb la qual vaig començar aquest treball.